

Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman (ur.),
Hrvatske filozofkinje: čitanka (Zagreb:
 Institut za filozofiju, 2024), 407 pp.

Djelo pod naslovom *Hrvatske filozofkinje: čitanka* uz »Uvod«, »Razgovor s Nadeždom Čačinovič«, »Životopisi autora« te »Popis fotografija«, sadrži ukupno petnaest hrvatskih filozofkinja koje su obradili i predstavili poznavatelji naznačene tematike: »Maruša Gundulić« (Luka Boršić); »Helene Druskowitz« (Luka Boršić – Ivana Skuhala Karasman); »Elza Kučera« (Luka Boršić – Ivana Skuhala Karasman); »Ivana Rossi« (Ivana Skuhala Karasman); »Elly Ebenspanger« (Luka Boršić); »Marija Brida« (Ivana Skuhala Karasman); »Heda Festini« (Luka Boršić – Ivana Skuhala Karasman); »Blaženka Despot« (Ana Maskalan); »Branka Brujić« (Petar Šegedin); »Gordana Bosanac« (Ana Maskalan); »Ljerka Schiffler« (Luka Boršić – Ivana Skuhala Karasman); »Jasenka Kodrnja« (Ana Maskalan); »Gordana Škorić« (Ivana Skuhala Karasman); »Heda Šegvić« (Pavel Gregorić) te, konačno, »Maja Hudoletnjak Grgić« (Filip Grgić). Napomenimo da je kao kriterij raspoređivanja bio godina rođenja (usp. p. 8).

U uvodu u knjigu Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman, koji su i urednici cijeloga djela a ujedno i autori najvećeg broja obrađenih hrvatskih filozofkinja u ovom djelu, tvrde sljedeće: »Ovo je prva knjiga u Hrvatskoj u cijelosti posvećena hrvatskim filozofkinjama« (p. 7). Upravo iz ove tvrdnje proizlazi i važnost ovoga djela. Djelo je u biti rezultat dugogodišnjih sustavnih istraživanja koja se provode na Institutu za filozofiju u Zagrebu (usp. p. 7). U uvodu urednici djela ujedno i objašnjavaju razlog zašto je ovo djelo dobilo naslov čitanka, a ne na primjer hrestomatija ili antologija. »Budući da je riječ o prvom pregledu životā i djelā hrvatskih filozofkinja, odlučili smo se da ova knjiga ima oblik čitanke: ovdje donosimo više izvornih navoda obrađenih filozofkinja nego što je to uobičajeno u pregledima povijesti filozofije, a opet manje nego što se to radi u antologijama ili hrestomatijama« (p. 7). Istaknimo ovdje i metodološki pristup svakoj pojedinoj hrvatskoj filozofkinji. Urednici naglašavaju da su svima filozofkinjama pristupili metodološki jednako, odnosno: »prvo je predstavljamo životopisom, zatim donosimo izbor glavnih tema koje najbolje prikazuju njezinu filozofiju te naposljetku navodimo popis njezinih objavljenih radova i radova o njezinoj filozofiji« (p. 7).

Kada je, pak, riječ o kriteriju izbora pojedinih filozofkinja, onda urednici ističu kako hrvatskim filozofkinjama smatraju »one koje su ili rođene na području današnje Republike Hrvatske ili one koje su rođene izvan granica naše

zemlje, no netko od roditelja im je hrvatskog podrijetla ili su većinu ili cijeli radni vijek provele u Hrvatskoj, objavljivale na hrvatskom jeziku i/ili smatrale se Hrvaticama« (p. 7). Kada je, nadalje, riječ o kriteriju izbora pojedinih filozofkinja, uz prvi naznačeni, tu je i kriterij da su stekle naslov doktorice filozofije (izuzev renesansne filozofkinje Maruše Gundulić) te da im je u trenutku pisanja knjige opus bio dovršen (izuzev filozofkinje Nadežde Čaćinović) (usp. p. 7).

Nakon ovih važnih uvodnih napomena, urednici kratko rekapituliraju problematiku malog broja filozofkinja u povijesti hrvatske filozofije. Razlozi su svakako brojni. Jedan od razloga je činjenica da su žene bile isključene iz procesa obrazovanja. Ženama u Europi formalni pristup obrazovanju omogućen je tek sredinom 19. stoljeća, a sve do sredine 20. stoljeća sveučilišne studije upisivao je mali broj žena (usp. p. 8). Kada je, pak, riječ o Hrvatskoj u renesansnom Dubrovniku susrećemo nekoliko istaknutih i učenih žena, kao na primjer Maruša Gundulić, Julija Bunić, Nada Bunić i Cvjeta Zuzorić. Nakon toga, ističu urednici djela, imamo prazninu od tristo godina. Prva žena koja je doktorirala filozofiju na Zagrebačkom sveučilištu bila je Ivana Rossi 1916. godine (usp. p. 10). Uz naznačenu Ivanu Rossi (1916.), prije Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj su još samo dvije žene stekle doktorat iz filozofije i to Marija Brida (1937.) i Elly Ebenspanger (1939.). Ipak, bolje vrijeme nastupa po dovršetku Drugog svjetskog rata. »Tijekom socijalističkog razdoblja hrvatske povijesti, to jest u razdoblju od 1945. do 1990. godine, filozofkinje su bile proporcionalno približno na razini današnjih brojeva filozofkinja u zapadnim zemljama, uključujući i današnju Republiku Hrvatsku, pogledamo li broj stečenih doktorskih naslova iz filozofije i broj publikacija« (p. 11).

U »Uvodu«, nadalje, urednici ističu kako je ukupan broj autora koji su se javili svojim priložima u ovoj knjizi 7, a svaki autor ili autorica obradili su onu ili one filozofkinje koje su najbliže njihovim istraživačkim interesima i filozofskom radu (usp. p. 12).

Na samom kraju uvoda urednici zahvaljuju recenzentima djela, a to su Barbara Čuk i Anita Dremel te na poseban način zahvaljuju Dariju Škarici koji je pročitao cijeli rukopis i dao vrijedne savjete (usp. p. 12).

Ostavljajući čitateljima da se поближе upoznaju sa životom i produkcijom svake od obrađenih hrvatskih filozofkinja, u nastavku se samo želimo kratko zaustaviti na temama kojima su se pojedine hrvatske filozofkinje bavile.

Filozofkinja Maruša Gundulić (1557.? – ?) nalazi se u specifičnoj situaciji je jer od nje očuvano samo jedno djelo, odnosno posvetno pismo, pod naslovom »Ne manje lijepoj koliko vrlo i plemenitoj ženi Cvijeti Zuzorić« a njega autor priloga ocjenjuje kao feministički manifest (usp. p. 16). Iako nam nisu očuvani drugi njezini mogući radovi, ipak očuvana su tri dijaloga koja je

njezin muž Nikola Gučetić napisao, a u njima su Maruša Gundulić i Cvijeta Zuzorić sugovornice. Boršić smatra da ukoliko se prihvati pretpostavka »da su Maruša Gundulić i Cvijeta Zuzorić autorice *ideja* napisanih Gučetićevom rukom slično kao što mislimo da su Sokrat i njegovi sugovornici uvelike *autori* ideja zapisanih Platonovom ili Ksenofontovom rukom, slijedi značajan spekulativan posao rekonstrukcije Marušinih teza i argumenata iz Gučetićevih dijaloga o čemu ovdje neće biti riječi« (p. 24).

Filozofkinja Helene Druskowitz (1856. – 1918.) u svojem se opusu, uzimajući ga na općeniti način, bavila trima tematskim cjelinama: kritika religije i njezina alternativa; problem slobode volje te, konačno, promišljanje o metafizičkoj strukturi svijeta i utemeljenju primata žena nad muškarcima (usp. pp. 32–33). Autori priloga ovdje kratko rekapituliraju i njezin odnos s filozofom Friedrichom Nietzscheom. Dok ju je Nietzsche doživljavao svojom mogućom sljedbenicom i učenicom, ipak vrlo skoro su se udaljili jedno od drugoga (usp. pp. 33–34). »U svim svojim knjigama napisanima nakon 1885. godine Druskowitz je oštro kritizirala Nietzscheovu filozofiju, iako mu je priznala literarne i stilističke vrijednosti« (p. 34). Ipak, na kraju su dijelili i zajedničku sudbinu kada su 1888. godine oboje upali u depresiju (usp. p. 35).

Filozofkinja Elza Kučera (1883. – 1972.) za života je objavila samo jedan filozofski rad koji bi se mogao okarakterizirati čistim filozofskim radom, a to je njezina doktorska disertacija o spoznajnoj teoriji Thomasa Browna. Od ostalih tema kojima se Kučera bavila autori ističu radove o psihologizmu; o odnosu čuvstva i ljepote; o voljnom djelovanju; o razlikovanju obrazloženja i motivacije te na poseban način ističu i njezinu pjesmu pod naslovom *Filozofija* (usp. pp. 56–69).

Filozofkinja Ivana Rossi (1892. – 1963.) na poseban se način u svojem opusu koji sadrži dva filozofska djela bavila Bergsonovom filozofijom. »U disertaciji Rossi je opisala nekoliko tema u filozofiji Henrija Bergsona, posebice odnos psihologije i filozofije u njegovoj filozofiji oprimjeren temama slobodne volje te odnosa duše i tijela. Neovisno o disertaciji sljedeća tema filozofije Henrija Bergsona koju je obradila Ivana Rossi sadržana je u naslovu njezina članka: 'Estetika kod Bergsona' (p. 80)«.

Filozofkinja Elly Ebenspanger (1904. – 1942.?) u svojem se doktorskom radu, a koji je ujedno i jedini njezin sačuvani i poznati filozofski spis, bavila temom slobode volje. Iako je to jedini sačuvani njezin spis, ipak vrijedna je daljnjih istraživanja i elaboracije (usp. p. 109).

Filozofkinja Marija Brida (1912. – 1993.) najveći doprinos na području filozofije ostvarila je »u području istraživanja hrvatskih filozofa«, a njezino se istraživanje može podijeliti na dvije skupine i to: »istraživanje hrvatskih

renesansnih filozofa (Benković, Grisogono, Petrić, Dubrovčanin) i istraživanje hrvatskih filozofa koji su djelovali potkraj 19. i početkom 20. stoljeća (Bazala, Vuk-Pavlović, Filipović)« (p. 116). Uz ove teme, Brida se zanimala na poseban način i za filozofiju Henrija Bergsona, a ta se tema javlja već u njezinoj disertaciji, a i kasnije (usp. p. 116).

Filozofkinja Heda Festini (1928. – 2018.) u svojem se dugogodišnjem filozofskom radu bavila brojnim i važnim temama. Autori Boršić i Skuhala Karasman nabrajaju sljedeće teme kojima se Festini bavila: povijest hrvatske filozofije od renesanse do 20. stoljeća; filozofija sporta; filozofija bioetike; filozofija tehnike; filozofija marksizma i dr. Uzimajući sve radove u obzir nedvojen je zaključak da je većina posvećena hrvatskim filozofima (usp. p. 148). »Objavila je radove o Federiku Grisogonu, Frani Petriću, Pavlu Skaliću, Ruđeru Boškoviću, Kazimiru Bedekoviću, Pietru Bottiru, Jusi Puliću, Albinu Nađu, Jurju Politeu, Antunu Petriću, Vladimiru Filipoviću i Mariji Bridi« (p. 149).

Filozofkinja Blaženka Despot (1930. – 2001.) u svojim se radovima bavila filozofijom humanizma; (ne)rada i tehnike; ideologije i proizvodne snage; socijalizma i ženskog pitanja te emancipacije i promišljanjima o novim socijalnim pokretima. »Blaženka Despot opravdano se može odrediti jednom od najvažnijih i najplodnijih hrvatskih filozofkinja. Njezina svestranost, intelektualna oštrina te neizmijerna filozofska erudicija stavlja je na sam vrh hrvatske filozofije« (p. 207).

Filozofkinja Branka Brujić (1931. – 2020.) u svojim se radovima bavila hrvatskim filozofima, posebice Vladimirom Filipovićem, Vanjom Sutlićem, Gajom Petrovićem, Danilom Pejovićem i Blaženkom Despot, a od stranih filozofa promišljala je i raspravljala o filozofima Martinu Heideggeru, Ernstu Jüngeru, Immanuelu Kantu, Maxu Scheleru te Herbertu Marcuseu a od ovog zadnjega prevela je i tri knjige na hrvatski jezik. Autor priloga kaže kako Branka Brujić ulazi u broj malobrojnih hrvatskih filozofa koji su dobro poznavali kako suvremena filozofska kretanja, tako i Heideggerovu misao te je ona u konačnici dala i veliki doprinos razumijevanju hrvatske filozofije u drugoj polovici 20. stoljeća (usp. pp. 247–248).

Filozofkinja Gordana Bosanac (1936. – 2019.) u svojim se radovima bavila sljedećim filozofskim temama: utopija; utopizam i inauguralni paradoks te feminizam i antifeminizam. Autorica priloga o ovoj filozofkinji kaže kako »se velik dio filozofskog opusa Gordane Bosanac temelji na problematizaciji neostvarenih obećanja boljeg života te kritici iluzije koja se samo na prvi pogled čine lako mogućima, zatim neposredno ostvarivima, a u krajnjem, najproblematičnijem koraku – i ostvarenim« (p. 268).

Ljerkica Schiffler (1941. – 2016.) u svojem se filozofskom radu usredotočuje na hrvatsku renesansnu filozofiju i filozofe, a unutar te teme također se bavi

i temama humanizma i enciklopedizma (usp. p. 282). Autori priloga o Ljerki Schiffler kažu kako je ona istražujući hrvatsku filozofsku baštinu paralelno radila i na ustanovljenju vlastitog hrvatskog povijesnog identiteta (usp. p. 283). »Ljerka Schiffler cijelu je svoju znanstvenu karijeru posvetila istraživanju hrvatske filozofije te je time pridonijela osvjetljavanju života i djela hrvatskih filozofa. Posebice je važan njezin doprinos istraživanju hrvatskih renesansnih filozofa, prije svega Frane Petrića i njegove poetike, iako se mogu istaknuti i njezini pionirski radovi o Nikoli Gučetiću i Mihi Monaldiju« (p. 304).

Jasenska Kodrnja (1946. – 2010.) u svojem se filozofskom radu bavila temama poput žene umjetnice – filozofija i mit; o kompleksu Here; žena u javnom prostoru i linearnom vremenu, promišljala je o identitetu i kulturi Drugih. Ana Maskalan o Jasenki Kodrnji ocjenjujući njezin doprinos hrvatskoj filozofiji zaključuje: »<...> valja istaknuti kako se filozofski i znanstveni opus Jasenke Kodrnja ne iscrpljuje samo na kritici društvenih fenomena, a onda i na njihovoj teorijskoj dekonstrukciji, već i na aktivnoj intenciji da se u njih intervenira. Filozofija Jasenke Kodrnja tako je često vrlo praktična, angažirana i, na trenutke, gotovo utopijski benevolentna. Unatoč gorkom razočaranju kojim povremeno odišu njezini tekstovi, Kodrnja društvenu situaciju nikad ne određuje bezizlaznom, a njezin oprezni optimizam poziva na aktivizam i subverziju« (p. 332).

Gordana Škorić (1950. – 2018.) u svojem se radu jedina kod nas bavila filozofijom Ernsta Grassija koji je bio Heideggerov učenik te ujedno i jedan od najvažnijih proučavatelja mislilaca humanizma. Uz to, dio se njezine filozofije bavi i filozofom Ernstom Blochom a, također, napisala je i nekoliko radova o hrvatskim filozofima 20. stoljeća. Autorica priloga o Gordani Škorić, ocjenjujući njezin doprinos, kaže: »Posebna vrijednost Škorićina pisanja o hrvatskim filozofima jest u tome što je ona pisala o filozofima koje je osobno dobro poznavala, pa nam je to vrijedno svjedočanstvo ne samo o njoj kao filozofkinji već i izvor o drugim njezinim filozofskim suvremenici« (p. 349).

Heda Šegvić (1957. – 2003.) u središte svojeg istraživanja stavila je antičku filozofiju, a na poseban način bavila se Sokratom, Protagorom i Aristotelom (usp. p. 356). Pavel Gregorić o Hedi Šegvić na koncu ističe kako ona za svojeg kratkog života (preminula je u 45. godini života) nije objavila mnogo, a njezini su radovi skupljeni u zbirci pod naslovom *Od Protagore do Aristotela. Ogledi iz antičke moralne filozofije*, a jedini rad koji je iz ove zbirke izostavljen jest njezin prvi objavljeni rad iz studentskih dana pod naslovom »Deliberation, practical wisdom and the self in the *Nicomachean ethics*« (usp. p. 366).

Maja Hudoletnjak Grgić (1964. – 2010.) u svojem se filozofskom radu bavila na poseban način antičkom filozofijom i znanošću, a osobito medicinom. Također je pisala o Parmenidu, Aristotelu i stoicima te sastavila i prvi hrvatski

prijevod prvih šest knjiga Euklidovih *Elementa* te uza sve to objavila i knjigu i nekoliko znanstvenih članaka o hipokratskoj i helenističkoj medicini. Bavila se i prevodilačkim radom s engleskog jezika te je uredila i nekoliko zbornika radova. Autor priloga o ovoj filozofkinji smatra kako je ključni doprinos ove filozofkinje u dvije njezine knjige o Parmenidu i središnjim temama skupine knjiga o tzv. hipokratskom korpusu, a na poseban način o spisu naslovljenom *O staroj medicini* (usp. p. 372).

Na samom kraju knjige nalazi se razgovor s Nadeždom Čaćinović koji je vodila Ankica Čakardić. Prije samog razgovora, nalazi se »Intelektualno-historijska bilješka o Nadeždi Čaćinović« (pp. 387–391) te nakon toga i sami razgovor koji se sastoji od 23 postavljena pitanja i odgovora (pp. 391–401). Nakon razgovora, donesen je i izbor iz stvaralaštva Nadežde Čaćinović (pp. 401–403) kao i izbor radova o njoj (p. 403).

Zaključni dio knjige donosi životopise autora priloga i konačno, popis korištenih fotografija u knjizi.

Djelo *Hrvatske filozofkinje: čitanka* urednika Luke Boršića i Ivane Skuhale Karasman predstavlja iznimno vrijedan i nadasve koristan priručnik o hrvatskim filozofkinjama. Iako se stanje oko istraživanja pojedinih hrvatskih filozofkinja zadnjih godina uvelike intenziviralo, a to je zasluga ponajprije i dvoje urednika ove knjige, ipak ne možemo ga ni u kojem slučaju smatrati gotovim. Kod proučavanja života i stvaralaštva ovdje obrađenih hrvatskih filozofkinja, ovo će djelo predstavljati dobar metodološki i sadržajni okvir s jasnim uputama u kojem se smjeru kod svake od prikazanih filozofkinja treba ići. Ovo djelo ne donosi samo prikaz života i filozofskog rada pojedinih filozofkinja, nego također i određene važne odlomke iz njihova stvaralaštva čime se zainteresiranim čitateljima na jednom mjestu čini dostupnim kako studija o određenoj filozofkinji, a istovremeno i uvid u samo stvaralaštvo iz pera filozofkinja, a ne samo u filozofskoj interpretaciji autora koji o njima pišu. Autori koji su prikazali petnaest hrvatskih filozofkinja istaknuti su stručnjaci na područjima kojima se bave, a filozofkinje kojima su se bavili bliski su područjima njihova istraživanja te nam ovo još i više jamči sadržajnu kvalitetu i filozofsku bistrinu kako u shvaćanju pojedinih filozofskih teza, a također i njihovo smještanje u širi okvir filozofskog istraživanja svake od ovdje obrađene hrvatske filozofkinje. Konačno, izražavamo nadu da će ovo djelo potaknuti i već postojeće, ali i nove istraživače, da se još zauzetije bave kako poviješću hrvatske filozofije općenito, tako i pojedinim hrvatskim filozofkinjama, na poseban način.